

103 km
154 C1
G4

Krško

Gurkfeld

Začetki Krškega so povezani s Krškim gradom, ki stoji visoko na vzpetini nad Savo, kjer se savska soteska razširi in se prične ravnina Krškega polja. Prej mogočen grad je bil v 18. stoletju opuščen in v 19. že razvalina.

Leta 1341 se omenja oštata na Krškem gradu, naslednje leto in leta 1351 oštati v trgu z istim imenom¹. Ker so oštate prodajali na enak način kot kmetije, je jasno, da se trška posest v pravnem pogledu ni razlikovala od kmetij. Položaj Krščanov v sredini 14. stoletja je bil bistveno drugačen od položaja, na primer, kostanjeviških meščanov, ki so v tistem času svobodno razpolagali s svojimi zemljišči znotraj mestnega pomirja. Lastnik krških oštataov s prebivalci vred je bil pač vsakokratni zemljiški gospod. V začetku 15. stoletja že beležimo primere prodaje nepremičnin v lasti krških meščanov.

V sredini 14. stoletja, ko je trg Krško domnevno nastal, je obsegal šestdeset oštataov in pol. Viri izrecno navajajo oštate, poseljene z ribiči in lovci. To pomeni, da je imela tedaj naselbina pod gradom položaj pridvornega gospodarstva. Domnevamo lahko, da so v njej prebivali tudi obrtniki, ki so s svojimi izdelki zalagali bližnjo okolico in se deloma preživljali s poljedelstvom in vinogradništvom na pobočjih Trške gore. Ker skozi Krško ni potekala nobena pomembnejša prometna pot, v prvem obdobju tod ni iskati trgovcev. Še najbližje je bila pot med Zidanim

mostom in Brežicami, vendar je tekla po levi strani Save.² V zavetju Krškega gradu, kjer se savska soteska prične širiti, je bil rečni brod. Omogočal je povezavo Rake, Leskovca in vasi v zaledju Krškega gradu s prometnico na desnem bregu. Vedeti moramo, da je do leta 1600 Sava tekla tik pod obronki Leskovškega gričevja in pri Drnovem zavila proti Brežicam.

V prvi polovici 15. stoletja, pod Celjani, se je Krško gospodarsko okrepilo. Viri iz tega obdobja poročajo o večjem številu obrtnikov, predvsem o mesarjih, usnarjih, čevljarjih in krojačih.³ Zaradi turških ropanj vzdolž trgovskih poti je bila oživljena plovba po Savi in mesto si je gospodarsko opomoglo zaradi pretovarjanja in povečanega prometa z brodom. Leta 1478 je namreč novi mestni gospod, cesar Friderik III. kostanjeviški samostan oprostil plačevanja mostnine v Ljubjani in Krškem.⁴

Za Krško lahko, tako kot za večino naših mest, ugotovimo, da so ustanovitvi mesta botrovali gospodarski, ne le strateški razlogi. Ustanovitvena listina cesarja Friderika III. iz leta 1477 se sklicuje na obrambo pred Turki. Res so takoj po podelitvi privilegijev v Krškem zgradili obzidje.

Za prostorsko zasnovo Krškega je značilno, da je meščanska naselbina nastala na ozkem prostoru med Savo in Trško goro. Zato se je razvila le v eni smeri, to je vzdolž cestnega trga, ki je potekal po rečni terasi. Njegov južni del je bil usmer-

jen proti savskemu pristanišču. Ta cestna poteza se je logično nadaljevala na drugem bregu Save, na Vidmu. V bližini krškega pristanišča je nekdanja stala cerkva sv. Florjana, zavetnika pred požari in poplavam. Severni konec naselbine je zaznamovala mestna cerkev sv. Janeza Evangelista.⁵ Obdajalo jo je cerkveno obzidje. Cerkev je leta 1768 postala vikariat leskovške župnije. Na cerkveno obzidje se je s severne strani naslanjal mestni špital, prvič omenjen leta 1525. Nanj spominja baročna Fuchova cerkev iz leta 1777 z značilnim patrocinijem sv. Duha. Ob jugovzhodnem vogalu cerkvenega areala je pravokoten ulični otok, ki ga sestavljajo tri hiše. Med njimi je najimenojnnejša tista, ki jo je Janez Vajkard Valvasor kupil leta 1693. Kompleks je v jedru še gotski in je bil prezidan v začetku 17. stoletja.⁶ Morda so stavbe naslednice leta 1391 omenjenega dvora, ki je stal pod gradom, na savskem bregu, in ki so ga Celjani darovali beneficiju sv. Miklavža na Krškem gradu.⁷

Krško obzidje je imelo obliko dveh vzporednih zapor. Valvasorjeva upodobitev v Slavi vojvodine Kranjske prikazuje, da se je severno obzidje s Krškega gradu spuščalo mimo mestne cerkve do Save. Južno obzidje naj bi potekalo po pobočju Trške gore in južno od kaptucinskega samostana (zgrajenega leta 1644) doseglo rečni breg. Če je Valvasorjeva upodobitev točna, potem je južni, pristaniški del Krškega stal zunaj obzidja in je imel vlogo predmestja. Lokacijo mestnih vrat nakazuje stičišče sedanje

Dalmatinove ulice in Ceste krških žrtev. Mestna vrata omenja zapis v urbarju krškega gospostva iz leta 1570.⁸

Parcelacijska slika kaže, da je najstarejši del naselja z omenjenimi šestdesetimi oštati treba iskati na severnem delu cestnega trga, to je med današnjim Hočevarjevim trgom in občinsko stavbo. Parcele ob zahodni stranici se končujejo pod pobočjem Trške gore, medtem ko so parcele na vzhodni strani krajše in se iztekajo proti savskemu bregu. Vendar ima tudi južni del Krškega med kapucinskim samostanom in nekdanjim pristaniščem lamelno parcelacijo in je strnjeno pozidan z nizom hiš.

Zaradi ozkega prostora med glavno prometnico in reko je bila edi-

na gospodarska pot speljana po podnožju Trške gore. Severni in južni krak te poti sta se v loku priključila na cestni trg. Med trgom in gospodarsko potjo, današnja Bohoričevo ulico, je potekalo nekaj ozkih prečnih povezav. Ena med njimi, današnja Gasilska ulica, je ostanek južnega kraka obzidne poti.

Franciscejski kataster kaže, da je bilo v prvi polovici preteklega stoletja veliko hiš lesenih in to predvsem v južnem delu Krškega. Še pred nekaj leti je ob Dalmatinovi ulici stala stara hiša z leseno predalčno konstrukcijo. Žal so jo ob prenovi tega dela mesta podrli in jo nadomestili z novo.

Posebno zanimiva je listina iz leta 1411, ki poroča o tem, da krški tr-

žan, mesar Jorg in njegova žena prodajata pleterskemu priorju stavbo v Krškem. Besedilo je v srednjeveški nemščini in za stavbo uporablja besede "gemawrten cheller und gemawrte chomnaten auf dem selben cheller". Zgodovinarji so to prevajali kot zidana klet in zidana soba nad njo.⁹ Lexerjev slovar visokosrednjeveške nemščine navaja naslednji razlagi: Beseda keller v srednjem veku ni imela pomena kleti, temveč prodajalne.¹⁰ Beseda chomnaten je varianta zapisa kemenate in pomeni z ognjiščem, kaminom ogrevano (bivalno) stavbo ali prostor. Wolfov nemško-slovenski slovar iz leta 1860 ima zapisano besedo "Kemnate". Razlaga jo kot kamnito gradnjo in jo prevaja s kimnato, čumnato. Slovenska beseda čumnata je zgubila pomen ogrevanega prostora in pomeni le še manjši prostor v (kmečki) hiši. Je pa v sorodu z angleškim in fracoskim poimenovanjem dimnika, to je z besedama chimney, cheminée.

Naš vir za Krško na novo osvetljuje zgodovino meščanske arhitekture pri nas. Dokazuje namreč, da je že v začetku 15. stoletja v majhnem in razmeroma nepomembnem trgu, kot je bilo Krško, obstajal primerek tipične nadstropne meščanske hiše. Pomembno je to, da je bila hiša zidana in ne več lesena. Pri tem je verjetno šlo za preprosto enocelično zasnovo pritličja in nadstropja, vendar hkrati že za delitev med obrtno oziroma trgovsko namembnostjo v pritličju in ogrevanim bivalnim nadstropjem.

Jelka Pirkovič

¹ Jože Mlinarič, Krško in njegovo gospostvo v srednjem veku, *Krško skozi čas*, str. 32, in Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, str. 75.

² Cesto po desnem bregu, pod Deviško pečino, so prebili šele leta 1847.

³ Jože Mlinarič, Krško in njegova gosposčina v srednjem veku, str. 38.

⁴ Jože Mlinarič, *Topografija posesti kostanjeviške opatiije 1234-1786*, str. 87. Mostnina je bila posebna dajatev, ki so jo tovarniki plačevali mestu za splošno uporabo mostov in drugih naprav v mestnem pomirju. Prvi, leseni most so čez Savo zgradili šele leta 1866.

⁵ Svetnik ob mestnem obzidju je, kot to določa ustanovna listina mesta, upodobljen v mestnem pečatu. Božo Otorepec, *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*, str. 76-77.

⁶ Dušan Kramberger, konservatosko poročilo, *Varstvo spomenikov*, 35, 1995, str. 110.

⁷ Jože Mlinarič, *Krško in njegova gosposčina v srednjem veku*, str. 35.

⁸ Jože Koropec, Krško v obdobju velikih slovenskih kmečkih vstaj, *Krško skozi čas*, str. 53.

⁹ Jože Mlinarič, op. cit., str. 38.

¹⁰ Mathias Lexer, *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*, Stuttgart, 1986, str. 105-106.